

Szinonímia, homonímia és hiponímia a magyar jelnyelvben

Szabó M. Helga

MTA Nyelvtudományi Intézet

Bár a szó definíciója a jelnyelvben is legalább annyira problémás, mint a hangzó nyelvek esetében, minden egyes szegmentálható jelre igaz, hogy egy formát és egy jelentést kapcsolnak össze. A jelnyelvben ráadásul a konvencionális jelek mellett ún. produktív jelek is léteznek (Johnston–Schembri 1999). Konvencionálisnak tekinthetők az olyan jelek, amelyek állandó forma–jelentés viszonyt képeznek; létezik szótári formájuk; kontextus nélkül is megadható a lexikális jelentésük; különféle morfológiai módosulások történhetnek velük. Ezzel szemben az ún. produktív jeleknél többnyire valamely osztályozóként használt kézformához kapcsolódik valamilyen aktuális mozgás; az adott jel csak körülbelül fordítható le; a kontextus nagyban befolyásolja az aktuális jelentést; analóg módon reprezentálnak.

Emellett a jelnyelvi jelek erősen motiváltak: lehetnek ikonikusak vagy inicializáltak. Ikonikus a jel, ha a lexikai elem képként idézi fel az adott entitást vagy tevékenységet; maga a tartalom, amit jelöl, lehet konkrét vagy elvont. Az inicializált jelek nyelvi kontaktusokból eredeztethetők: ilyenkor a jelnyelvi jel a hangzó nyelvi szó kezdőbetűjét építi bele a jel fonológiai szerkezetébe kézformaként (ld. Szabó 2013).

Habár a jelnyelvi fonológiában máig vitatott, hogy ténylegesen a jelnyelv részének tekintsük-e az artikulációt (ld. Langer et al. 2002; Rácz 2010), ugyanazon jeltest mellé különböző artikulációs képek kapcsolódhatnak – így fejezve ki eltérő jelentéseket. Ezek lehetnek hiponimikus viszonyban, de lehetnek homonimák is. Emellett természetesen léteznek olyan kifejezések is, amelyekre többféle jelet is találhatunk, amelyek nem teljesen szinonimák, mivel finomabb jelentéskülönbségeket fedezhetünk fel közöttük. És vannak jelcsaládok, amelynek elemei ugyanarra a dologra vonatkoznak, de szűkebb jelentésváltozatot képviselnek.

Jellemző szóképzési logika, amikor a mozgási komponens vagy a kézforma módosulása jelentésmódosulást fejez ki. Működik mindez a kifejezetten ikonikusnak tekinthető jeleknél is.

Ezek a fajta megoldások azért fontosak, mert láthatóan a jelnyelvhasználóknak is megvan a természetes igénye arra, hogy a jelentéseket minél finomabban el tudják különíteni – bár ez a régiókon már nem feltétlenül ível át, inkább az jellemző, hogy mindenütt van rá „külön megoldás kicsiben”.

Hivatkozások:

Johnston, T. – Schembri, A. (1999): On defining lexeme in a sign language. In: Sign Language & Linguistics, 2(2), pp.115–185.

Langer, G. et al. (2002): Entdecke die Möglichkeiten! Zum Verhältnis von Mundbild und Gebärde in Bezug auf die Bedeutung in der DGS. In: Das Zeichen 59., pp. 84–97

Rácz Sz. (2010): A szájképek szerepe jelnyelvi kontaktusokban és változatokban. In: Alkalmazott Nyelvtudomány/1-2., pp.33–48.

Szabó M. H. (2013): A hangzó magyar nyelv hatása a magyar jelnyelvre. In: Agyagási K. et al. szerk.): Nyelvelmélet és kontaktológia 2., pp.43–79.